

posledica bojazni, da ne bi bila sama osumljena detomora. Poraja pa se nam še nek pomislek. Mar ni mogoče, da je bilo omenjanje materinega neutolažljivega joka le ena od nešteti faz, ki so jih uporabljali srednjeveški pisarji in na katere Ohler sam pogosto opozarja.

V zadnjem daljšem poglavju se avtor ukvarja predvsem s kaznovanjem in načinom usmrtnitve. S smrtjo so kaznovali celo vrsto prestopkov: prevaro, bigamijo, požig, rop, bogokletje, nezakonit premik mejnika, čarovništvo, herezijo, posilstvo, prestop v judovstvo, občevanje z živalmi. Enaki prestopki so bili v različnih časih različno obravnavani, tako da je zgodnjemu srednjemu veku s humanejšim načinom kaznovanja sledilo obdobje, v katerem je kazen dobila bolj vlogo zastraševanja kot pa popravljanja krivic. Do tedaj skoraj nedolžen prestop se je začel kaznovati s smrtjo. Tudi sami »preiskovalni« postopki so postajali vse bolj nasilni in grozljivi. Avtor opozarja, da je prav neverjetno, s kakšnim užitek so ljudje opazovali trpljenje obsojenca. Najčastnejša in pa tudi najhitrejša je bila usmrtnitev z mečem, vendar so jo bili deležni le najvišji sloji, ki so se pregrešili proti zakonu. Ostalo ljudstvo je bilo kaznovano, pač odvisno od prestopka, z obešanjem, utopitvijo, živim pokopom (ženska za uboj, moški za premik mejnega kamna, občevanje z živalmi), z natikanjem na kol, sežigom, razčetrvenjem. Najmučnejši način usmrtnitve je bilo natikanje na kolo, saj so kaznjencu, preden so ga privezali na kolo in ga povzdignili pod nebo, polomili vse ude. Tako poškodovan je lahko umiral več dni, truplo pa so, podobno kot pri obešanju, pustili več tednov razpeto, v opomin preostalemu ljudstvu.

Prav neverjetno je, kako malo se je v tisoč letih spremenil človeški pogled na smrt in umrlega. Srednjeveško, če že ne staroveško jedro navad in ritualov si je nadelo samo novo, sodobnejšo preobleko, ali pa še te ne, in se »sprehodilo« skozi novi vek vse do današnjih dni. Še vedno si postavljamo enaka vprašanja, še vedno si želimo hitre in neboleče smrti, še vedno postavljamo spomenike in poimenujemo ulice in institucije po ljudeh, da bi ubežali prekletstvu pozabljenja. Edino, kar se je v teku stoletij izgubilo, je umiranje v krogu prijateljev, znancev in sorodnikov. Danes ljudje umiramo sami, brez prisotnosti soljudi, priključeni na razne aparature. Knjiga Norberta Ohlerja seveda ne odgovarja na vsa filozofska in eshatološka vprašanja o smrti, kar seveda niti ni njen namen, podaja pa lepo koncipiran sumaren pregled tematike, ki obogati predvsem samega bralca.

Janez Mlinar

Statut koprškega komuna iz leta 1423 z dodatki do leta 1668. Koper, Rovinj : Pokrajinski arhiv Koper, Center za zgodovinske raziskave Rovinj, 1993. 421 strani.

Akademik dr. Lujo Margetić nedvomno sodi med najuglednejše in najprizadevnejše pravne zgodovinarje istrskega polotoka. Njegov znanstveni polet je bil med drugim izpričan že z vrsto znanstvenih edicij zgodovinskih virov. Med te sodi tudi najnovejša izdaja *Statuta koprškega komuna iz leta 1423 z dodatki do leta 1668* (Lo statuto del comune di Capodistria del 1423 con le aggiunte fino al 1668), ki je nastala kot skupni projekt Pokrajinskega arhiva Koper in Centra za zgodovinske raziskave iz Rovinja (*Centro di ricerche storiche di Rovigno*) v soizdajateljstvu z Založbo Lipa iz Kopra.

Pomembno pri tej izdaji je, da je dvojezična, ali, bolje, trojezična, saj je tako predgovor kot daljši strokovni uvod v slovenščini in italijanščini, transkripcija, torej prepis prvih štirih knjig koprškega statuta, ki tvorijo osnovo koprške zakonodaje, kot so jo zakonodajalci sestavili leta 1423, pa kot je v navadi za tovrstne znanstvene edicije virov, v prvotnem, to je latinskem jeziku. Zanimivo so se izdajatelji odločili, da so tako imenovano peto knjigo koprškega statuta, ki jo tvorijo dodatki zakonskih določil k prvim štirim od leta 1394 do 1668, objavili kot faksimil, torej preslikavo izdaje iz leta 1668, ko je izšla prva tiskana izdaja vseh petih knjig koprškega statuta. To je bila sploh edina tiskana verzija koprškega statuta do predstavitvene publikacije, in že zaradi tega in zaradi izredno redkih primerkov, ki so še ostali na razpolago v nekaterih knjižnicah in arhivih, je bila potrebna in upravičena ponovna izdaja statuta nekdanj najpomembnejšega mesta na istrskem polotoku.

Če bi nadaljevali z večjezičnostjo te izdaje, pa bi na koncu knjige, poleg za take edicije običajnega Kazala pomembnih pojmov in Glosarija ter osmih privlačnih barvnih posnetkov značilnih podob iz koprške zgodovine, opazili še povzetek v hrvaščini in nemščini.

S povedanim je nedvomno izpričan velik napor, ki so ga tako prireditelj objave kot izdajatelj vložili v pripravo tega dela. Kljub temu pa akademik Lujo Margetić že v predgovoru opozarja, da zaradi objektivnih okoliščin, ki so odtegnile možnost primerjalne uporabe izdaje koprškega statuta iz leta 1380 (tega poleg drugega obsežnega arhivskega gradiva koprškega komuna iz obdobja beneške nadoblasti od medvojnega časa še vedno skrivaj hranijo neke v Italiji), ni mogel povsem zadovoljiti sodobnim kriterijem pomožne zgodovinske vede - ekdotike, ki se ukvarja z znanstvenim preučevanjem izdajanja tovrstnih zgodovinskih virov in pri tem zahteva pritegnitev vseh znanih izdaj. Pri tem kaže opozoriti še na izdajo koprškega statuta iz leta 1394, ki se omenja v prvem poglavju pete knjige in jo v posameznih poglavjih prinaša tudi delo F. Semija *Capris, Justinopolis, Capodistria* iz leta 1975. Tako je v tej ediciji uspel Lujo Margetić pritegniti le primerek izdaje koprškega statuta iz leta 1423, ki ga sedaj hranijo v Zgodovinskem arhivu na Reki, ter tiskano izdajo statuta iz leta 1668.

Več o usodi koprškega statuta in zgodovinskem razvoju koprškega prava je prireditelj izdaje Lujo Margetić napisal v uvodu. Medtem ko se pisci uvodov tovrstnih objav običajno omejujejo na opis upravnih, oblastnih ter drugih uradnih struktur tedanjih komunov, se je tokrat avtor poglubil zlasti v značilnosti koprškega civilnega prava, ki je v posameznih pogledih tudi eno najbolj dodelanih srednjeveških civilnih prav na istrskem polotoku. Na podlagi svoje temeljite študije posebnosti srednjeveškega istrskega prava, ki je bila izdana leta 1983 z naslovom *Histrica et Adriatica. Raccolta di saggi storico-giuridici e storici* v zbirki *Collana degli Atti rovinjskega Centra za zgodovinske raziskave (CRSR)*, je opisal zlasti obligacijsko, lastninsko ter dedno pravo in svoja dognanja strnil v povezavi z značilnostmi v drugih tedanjih istrskih in bližnjih italijanskih mestih, zlasti z

vidika lastninskih pravic žensk pa v uvodni razpravi pogrešamo pritegnitev podobnih posebnosti z iberskega polotoka. Kljub temu je uvodno poglavje nadvse koristen napotek za raziskovalce srednjeveškega civilnega prava, ljubiteljem zgodovine in prava pa resnična poslastica v spoznavanju včasih prav nenavadnih in današnjim predstavam nepojmljivih odnosov.

Temeljnost pa je po našem mnenju avtor nekoliko zanemarljivo ob opisu obsega koprškega ozemlja v 11. stoletju. Nedvomno je pomembno vprašanje obsega enega največjih in najpomembnejših istrskih komunov, tako po razvojni strani kot v primerjavi z drugimi istrskimi in sosednjimi komuni in teritorialnimi ozemlji, ki so se razvila v bližnji in daljni sosesčini.

Iz leta 1035 namreč izhaja znana listina cesarja Konrada II., s katero naj bi koprskemu mestu dodelil nekatere kraje v zaledju, ki jih v nasprotju z dosedanjimi razlagami De Franceschija (L'Istria. Note storiche, Poreč 1879, s. 124) in Benussija (Nel Medioevo, Poreč, 1897), deloma pa tudi F. Kosa (Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku III, Ljubljana 1911, s. 64), locira v kraje ob kraškem robu in ob Dragonji (meni, da gre za Črni Kal, Kubed, Movraž, neki stolp med Movražem in Bričem, imenovan *Turris Capriaca* ter Brič), medtem ko so omenjeni avtorji kraje iz darovnice Konrada II. iskali v okolici Momjana (Oskoruš, Brda, Merišče, Hrvoji, Brič), z izjemo F. Kosa, ki je smatral naselje Valis Mauriaca za Movraž, kar mu Margetič pritrjuje.

Če se ozremo le na naslovnico zbirke istrskih zemljevidov, poimenovane *Descriptio Histriae*, ki jo je izdal CRSR leta 1981, opazimo na zemljevidu Istre Izolčana Pietra Coppa iz prve polovice 16. stoletja kraj *Muras* na mestu, kjer se nahaja današnji Movraž. Toponim kaže očiten izvor iz *muras*, to je zidovje ali v tem primeru obzidje oziroma utrdba, kar je bil Movraž nedvomno še v 17. stoletju. Tako kraj imenujejo tudi drugi sestavljalci zemljevidov do srede 17. stoletja (prim. Descriptio, tav. XXXVI, LVI, LVII, LXIV, LXXXIII), medtem ko se šele po tem obdobju udomači italijanska oblika *Valmorasa* ali *Valmourasa*. Domačini svoj kraj očitno imenujejo po prvotni latinski predlogi v slovanizirani obliki Movraž, kar dokazuje razmeroma zgodnjo slovensko prisotnost v tem kraju. V bližini Movraža tudi ni moč zaslediti kraja, posvečenega sv. Mavru, na kar kraj Valis Mauriaca prej spominja kot pa na obzidje, zato pa sta "začuda" kar dva sv. Mavra med Krkavčami in Momjanom, prav med njima v dolini reke Dragonje pa vas Merišče, ki sta jo De Franceschi in Benussi smatrala za iskano Valis Mauriaca.

De Franceschi in Benussi sta za omenjene kraje *Fontana Fusca* pomislila na Oskoruš, za *Vardaveglo* na Berda, *Valis Mauriaca* je bila zanj *Val di Merischie*, to je Merišče, *Turris Capriaca* Hrvoji, *Curtis Bruze* Brič, vsi štirje pa so si edini, da je težko locirati omenjeni Novi grad (*Castrum novum*), medtem ko Margetič za zaključni del teksta darovnice, ki se glasi: "...., *per latere Mimiliano, que pertinent ad monasterium sancti Michaelis et per Arganem usque ad mare salsum*", odpravi z razpravljalci: "*per Arganem* povsem očitno pomeni 'ob reki Argili', ki teče severno od Momjana in se izliva v Dragonjo." (str. XIII), ne da bi se zamislil nad tekstem darovnice, ki "povsem očitno" pojasni, da se *Arganem* izliva v morje (*et per Arganem usque ad mare salsum*) in gre v tem primeru lahko le za Dragonjo.

Ko smo že pri Dragonji, naj omenimo, da že Anonim Ravenski v 7. stoletju med štirimi navedenimi istrskimi rekami zapiše poleg *Formiona* (Rižane), *Nenga* (Mirne) in *Arse* (Raše) tudi *Argaon*, omenja torej le največje istrske reke, in bi tudi zato težko pritegnili Margetičevemu mnenju. Da gre pri *Argaonu* v Konradovi darovnici za rečico Argilo (Poganja). Gre za Dragonjo, kot to meni poleg De Franceschija in Benussija tudi F. Kos.

Pri branju zemljevida je bil Margetič nekoliko neroden tudi pri določitvi kraja *Vardaveglia*, saj je opazil edino Vardo v bližini današnjega Kubeda, medtem ko le bežen pogled na Izletniško karto Slovenske obale in zaledja (1:50.000) odkrije vsaj še Zabavsko vardo in pod Škofijami zaselek Na Vardi, vpogled v Osnovne državne karte Republike Slovenije (merilo 1:5.000) in ogled na terenu pa bi mu razkril, da skoraj vsaka severnoistrska vas premore to langobardsko poimenovanje za stražarsko mesto. De Franceschi, Benussi in F. Kos so zaradi glasoslovnih podobnosti ter bližine drugih krajev, ki se omenjajo v darovnici in se po njihovem mnenju oklepajo tedanjih meja Momjana, pomislili na Brda (Berda).

Margetič lociranje kraja *Fontana Fusca* za Črni Kal utemeljuje s tem, da "tudi v italijanščini pomeni 'temno mlakuzo' (*fontana fosca*)" (str. XIII), kar ga je po našem mnenju tudi zavedlo pri tem prodornem postavljanju nove hipoteze. Če se ozremo na temeljito razpravo M. Kosa iz leta 1950 (O starejši slovanski kolonizaciji v Istri) in D. Klēna (Valput u Istri, Zbornik Historijskog instituta JAZU, Zagreb, 1961), mu tudi v tem primeru le težko pritegnemo. M. Kos je namreč nazorno pojasnil, da Slovani "najstarejše" kolonizacije Istre (8.-ok. 12/13. stoletje) krajevnih imen niso prevajali, temveč so jih glasoslovno priredili (npr. Koper iz Capris, Kapra; Poreč iz Parenzio itd.), medtem ko so nova ali neimenovana naselja poimenovali po morfologiji tal ali rastlinja. Tako poleg Belega gradu (*Belogradus*) in Črnega gradu (*Cernogradus*) pri Roču in Gračišča ter Gologorice pri Pazinu naletimo v Istri le še ob kraškem robu do izvirov Mirne na naslednje toponime z značilnostmi najstarejše slovanske kolonizacije: Gabrovica, Črni Kal, Hrastovlje, Bezovica, Rakitovec, Brest in Trstenik že v Čičariji. Zato te kraje lahko mirno pripišemo naselitvi Slovanom v času, ko krajem niso prevajali imen (v kolikor so jih v Istri sploh prevajali, razen kraje z imeni po svetnikih).

D. Klēn v omenjeni razpravi podaja politično-upravno podobo koprškega ozemlja v razvitem srednjem veku. Ugotavlja, da so kraji od Ospa do Rakitovca prišli izpod tržaškega pod koprski komun v drugi polovici 13. stoletja, ko je tržaška škofija in z njo komun doživljal notranje pretese, medtem ko je ozemlje župnije Osp in Loka (pod slednjo je bil tudi Črni Kal) v cerkveno-upravnem smislu spadalo pod tržaško škofijo še vse do reform Jožefa II. v osemdesetih letih 18. stoletja, ko je pripadlo koprski škofiji (ponovno ustanovljeni 1186). Zato bi bilo po našem mnenju le malo verjetno, da bi cesar Konrad leta 1035 podelil del tržaškega ozemlja Koprpu potem, ko so tržaški škofiji in s tem v tedanjem času vsej mestni skupnosti slabih 100 let prej (948) nemški cesarji podelili poseben status knežjega mesta, ki se je raztezal 3 frankovske milje (21 km) v tržaško zaledje in je tako zajemal tudi ozemlje črnokalskega naselja, Koper pa tedaj ni imel niti svojega škofa, saj je tega nadomeščal prav tržaški škof.

Margetičeva hipoteza je namreč vprašljiva predvsem v odnosu do tržaškega mesta, ki je v času nastanka darovnice posedoval ozemlje Kraškega roba do izvirov Rižane. Tedaj je namreč tržaška škofija utrjevala svoje pozicije na tem območju, njena moč se je vzpenjala in le izjemne okoliščine, ki jih v zgodovinopisju in virih za ta čas ne zasledimo, bi lahko privedle do odvzema tržaških posesti in pripojitve le-teh h koprskemu mestu, ki v tem obdobju ni imel svojega škofa, marveč je tega nadomeščal ravno tržaški škof.

Povrh tega je znana darovnica nemškega kralja iz leta 1067, s katero podeljuje vasi Kubed (Cubida), Loko (Lovnca), Osp (Ozpo), Rožar (Razari) in Truške (Trvscvlo) škofijski cerkvi iz Freisinga. Očitno je tukaj šlo za kronsko zemljo, s katero je vladar razpolagal, ne za zemljo, ki bi pripadala koprski mestni občini, ki se v tej listini ne omenja (prim. M. Kos: *O starejši slovenski kolonizaciji v Istri*. Razprave ŠAZU, Ljubljana 1950, str. 12). Gre torej, razen Kubeda, ki tedaj očitno ni bil koprski, za ozemlje zahodno od domnevnega Margetičevega koprškega ozemlja, zato je še manj verjetno, da bi Koper tedaj posedoval ozemlja vzhodno od krajev, omenjenih v darovnici iz leta 1067, kakor trdi Margetič, ki te okoliščine ne upošteva.

Zato je po našem mnenju prepričljivejša razlaga De Franceschija in Benussija, ki podeljena ozemlja locirata v okolico Momjana, kjer je koprski komun obdržal svoje ozemlje vse do propada Beneške republike (1797), saj je v darovnici tudi govora o pridobitvi starih pravic za Koprčane, tako da lahko domnevamo, da so sporna ozemlja v poznoantičnem obdobju že pripadala koprskemu mestu, medtem ko tega za kraje ob kraškem robu od Ospa do Rakitovca ne moremo trditi (prim. P. Kandler: *Dell'antico agro Giustinopolitano*. L'Istria, III, 1848, 227).

Nekaj nedoslednosti je pri redakciji koprškega statuta opaziti tudi v *Kazalu pomembnih pojmov*, saj navedeni podatki včasih ne ustrezajo stanju (Npr. po kazalu naj bi bili notarji (*notarius*) omenjeni tudi v 49. poglavju III. knjige, pa jih ni, zato pa so v 49. pogl. II. knj., kar iz kazala ni razvidno. Dalje se notarji omenjajo še v IV. knj., v 20., 37. in 39. pogl., kar je kazalu neznano, medtem ko napovedano *ars notario* zaman iščemo v 33. pogl. IV. knj. itd.).

Sicer je vtis ob pogledu na knjigo izredno privlačen, saj bralec že po oblikovni plati dobi občutek, da gre za pomembno knjigo srednjeveških pravnih in drugih običajev ter navad, za kar gre vsekakor pohvaliti oblikovalca Dušana Podgornika.

Darko Darovec

Influenze ed echi della Rivoluzione francese a Trieste e nel Friuli. Maggio 1789 – Maggio 1797. Trieste : Italo Svevo, 1991. 119 strani.

18. maja 1989 je bilo v Trstu strokovno srečanje posvečeno razpravi o vplivu in odmevih francoske revolucije v Trstu in v Furlaniji, zlasti v osemletnem razdobju med majem 1789 in majem 1797. Gradivo je izšlo v knjigi *Influenze ed echi della Rivoluzione francese a Trieste e nel Friuli* pri tržaški založbi »Italo Svevo«, izdajatelja knjige pa sta tržaška sekcija društva italijanskih francezistov ter tržaška univerza. Knjigo je uredila Gabriella Casa.

Cas francoske revolucije, ki poleg Napoleonovih vojn obsega tudi obdobje Ilirskih provinc, je v krajevni tržaški in furlanski historiografiji našel precejšen odmev. Toda s tem problemom se Fulvio Salimbeni v razpravi *La rivoluzione francese tra politica e storiografia. A proposito de »l'albero della rivoluzione« di Bruno Buongiovanni e Luciano Guerci* (13–26) ni ukvarjal, pač pa s knjigo Buongiovannija in Guercija *L'albero della rivoluzione. Le interpretazioni della rivoluzione francese*, nekakšnim biografskim leksikonom poznavalcev in interpretov francoske revolucije. Krajevni historiografiji je posvetil manjši del svoje analize zlasti v zvezi z deli prosvetljenih piscev Tržačana Antonia de Giulianija in Koprčana Gian Rinalda Carlija. V nemškem jeziku in z daljšim italijanskim povzetkom je objavljena študija Leopolda Kammerhoferja *Jakobinismus in Trieste* (39–59). Članek sestavljata dva dela, razprava o jakobincih v avstrijski monarhiji in pregled dejavnosti »partito franco-italiano« v Trstu. Ta stranka pa po sodbi pisca ni bilo pravo jakobinsko združenje, pač pa so predstavljali nekaj zametek italijanske združitvene ideje. Antonio Trampus je obdelal knjigo Alberta Azunija *Dissertazione sullo stato naturale dell'uomo*, ki je izšla v Trstu leta 1797, pravno študijo, ki se dotika tudi problema človekovih pravic.

Članek Doima Frangipaneja o jakobincih v Furlaniji je napisan v bolj poljudni obliki. Zato je bolj izvirnen pregled Xavierja Pastierja o odmevih francoske revolucije v sodobnem tržaškem tisku. Razprava Fabiane Lucciardi je muzikološka, govori o tržaškem glasbenem življenju za časa francoske okupacije (1797, 1805–1806, 1809–1813).

Zbornik ne prinaša nekih temeljnih študij, gre za objavo prispevkov o problemih, ki zaradi dosedanje obravnave niso doživeli ustreznega zanimanja zgodovinopisja.

Branko Marušič

Žarko Lazarević, Kmečki dolgovi na Slovenskem. Socialno-ekonomski vidiki zadolženosti slovenskih kmetov 1848–1948. Ljubljana : Znanstveno in publicistično središče, 1994. 171 strani.

Do druge svetovne vojne proučevanje novejšje gospodarske zgodovine Slovencev zagotovo ni bilo v ospredju. Po letu 1945 se, kljub temu, da je komunistična oblast pri udejanjanju svoje vizije družbene preobrazbe osrednjo pozornost namenjala prav ekonomskemu in socialnemu področju, zanimanje za tovrstno problematiko ni okrepilo, temveč se je celo zmanjšalo, zlasti potem, ko je bila konec 50-tih let na Ekonomski fakulteti v Ljubljani ukinjena gospodarska zgodovina jugoslovanskih narodov kot poseben predmet in se je s poglobljeno analizo gospodarskih procesov profesionalno ukvarjalo le nekaj raziskovalcev. Posledice tega, da je bila novejšja gospodarska zgodovina desetletja potisnjena na rob resne strokovne obdelave, so danes več kot očitne: raziskave pomembnejših vidikov gospodarskega življenja v slovenskem prostoru v tem stoletju še niso končane ali so se šele začele, zato ne premoremo niti splošnega gospodarskega pregleda. Morebiti se težja posledica opisanega stanja pa je obče pomanjkanje historičnega mišljenja in spomina, zlasti med sociologi in ekonomisti. Na oboje, po besedah Nevena Boraka, »odločilno vpliva to, kar se dogaja na tujih univerzah, na misel pa jim ne pride, da bi analitični aparat, ki ga obvladajo, cepili s preteklostjo in se lotevali rekonstrukcije«.